

houses, absence of material support from the side of the state on repair and maintenance of houses and their territory and others like that).

However having regard to all enumerated complications in creation and activity of associations of joint owners of apartment houses, in the article drawn conclusion that creation of AJOAH now becomes the most wide spread form of direct management joint owners by apartment houses.

Keywords: *management, association of joint owners, apartment house, form of management a housing fund, anapartment house.*

Надійшла до редакції 29.10.2017

Ільков В.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто актуальні питання джерел права в адміністративному судочинстві. Проаналізовано наукові підходи до розуміння джерел права, їх системи та підходів до групування, що склалися в юридичній науці. Наведено авторські підходи до поділу системи джерел права в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: *право, адміністративне право, джерела права, адміністративне судочинство, система, джерела права в адміністративному судочинстві.*

Постановка проблеми. Правовий феномен системи джерел права в адміністративному судочинстві є одним із важливих і актуальних не тільки у юридичній науці, але і у правозастосуванні. І це не випадково, адже джерела права в адміністративному судочинстві є внутрішньою організацією та зовнішнім виразом сутності та змісту права, від їх специфічних особливостей залежить правильність здійснення адміністративного судочинства.

Попри те, що питанням системи джерел права взагалі та джерел права в адміністративному судочинстві зокрема приділялася увага дослідників, поряд з цим низка питань, пов'язаних із визначенням їх системи, характеристикою їх структурних елементів, у вітчизняній процесуальній науці залишається недостатньо вивченою. Такий стан зазначеної проблематики свідчить про необхідність поглиблення сучасних знань стосовно джерел права в адміністративному судочинстві, адже це має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Поняттю джерела права приділяється значна увага з боку вчених різних галузей правової гносеології: В.Д. Бабкіна, С.Д. Гусарєва, В.С. Журавського, О.В. Зайчука, А.П. Зайця, Л.А. Луць, О.Г. Мурашина, П.О. Недбайла, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіха, О.В. Петришина, Л.В. Петрової, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, В.Ф. Сіренка, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, С.Г. Стеценка, Р.Б. Тополевського, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика, які торкалися різних аспектів досліджуваної проблеми.

До сучасних дослідників саме джерел адміністративного права України можна віднести Ю. П. Битяка, О.В. Константія, О.В. Кузьменко, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, С.Г. Стеценка та ін. Проте, незважаючи на наявність змістовних наукових здобутків з цієї тематики, питання щодо системи джерел права в адміністративному судочинстві, підходи до їх класифікації не розглядалися.

Тому **метою** даної наукової статті є визначення актуальних проблем систематизації джерел права в адміністративному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Джерелам права в адміністративному судочинстві притаманні усі ознаки системного утворення: сукупність певних елементів, наявність зв'язків між ними, ієрархічна побудова тощо, які у сукупності своїй мають цілісний характер. Системність джерел права в адміністративному судочинстві первісно закладена в самій їхній природі та в їхньому характері як правових феноменів, що існують і функціонують не окремо, а тим більше не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку та взаємодії один з одним.

Розглядаючи джерела права в адміністративному судочинстві як систему, слід зазначити про відсутність теоретичного поняття щодо її розуміння. Якщо звернутися до теоретиків права, то у наукових працях визначення поняття «система джерел права» надається по-різному.

Так, Н. М. Пархоменко під системою джерел права розуміє органічну, комплексну, багаторівневу, динамічну й відкриту систему, складові елементи якої – підсистеми, об'єднані певними зв'язками, розташовані у певному встановленому порядку, що забезпечує її функціональність та визначає її місце у правовій системі [1, с. 17]. На нашу думку, таке визначення є занадто широким і не відображає властивості саме системи джерел права.

Р. Б. Тополевський систему джерел права трактує як сукупність усіх форм юридичного закріплення і організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їх взаємозв'язків (генетичних, структурних та функціональних), через які об'єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складові національної або регіональної (наднаціональної) правової системи чи міжнародного правопорядку [2, с. 11]. В даному визначенні автор ототожнює систему джерел права та джерел законодавства, адже говорить виключно про джерела права у розумінні сукупності юридичних норм.

Н. А. Гураленко зазначає, що система джерел права – це цілісне, динамічне, інтегративне, об'єктивне правове утворення, що визначається взає-

мозв'язком таких елементів, як закон, договір, звичай, правова доктрина, принципи права, суддівська правотворчість [3, с. 16].

Цікавим, і найбільш доцільним є визначення системи джерел права, запропоноване М.М. Марченком, який визначає її як комплекс взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які об'єктивовані у відповідних зовнішніх формах і утворюють нормативно-правову організацію, необхідну для забезпечення правового регулювання у будь-якому суспільстві [4, с. 163].

У юридичній науці на сьогодні не існує єдиного підходу до класифікації джерел права, що пояснюється складністю досліджуваної категорії та її багатогранністю. Як слушно зазначає Н.М. Пархоменко, проблема класифікації джерел права не обмежується науковим аналізом окремих джерел права, що регулюють відповідні відносини. Групування джерел права за видами є початком класифікації. Виокремивши групи джерел права за принципом схожості та відмінності, можна вибудувати цілісну систему джерел права. Отже, як вказує він, необхідно знайти такі ознаки, які будуть необхідними і достатніми для створення груп джерел права і, відповідно, для опису цілісної системи джерел права [5, с. 30; 1, с. 127–128].

Як відомо із курсу логіки, класифікація є різновидом логічної операції поділу понять, тобто є розподілом певної множини об'єктів за групами (родами, видами, типами, підвидами) на специфічних підставах (за критеріями) [5, с. 30; 6, с. 75].

Говорячи про види джерел права в адміністративному судочинстві, варто також звернутися до надбань юридичної науки.

У юридичній літературі виокремлюють такі основні зовнішні форми (джерела) права: 1) нормативно-правовий акт; 2) нормативно-правовий договір; 3) правовий звичай; 4) правовий прецедент; 5) принципи права; 6) правова доктрина; 7) релігійні джерела [7, с. 193].

У свою чергу, Р.Б. Тополевський пропонує разом із традиційними джерелами права, до яких звичайно належить нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент, правовий звичай, принципи права, включити до системи джерел права й нетрадиційні – корпоративні акти, релігійно-правові тексти, акти м'якого права (рекомендаційні акти міжнародних організацій) [2, с. 4].

Слід наголосити, що на сучасному етапі спостерігається зближення національних і міжнародних правових систем, їхнє взаємозбагачення. Це сприяє сумісності різних за типологічними та іншими ознаками правових систем і здатності взаємодіяти між собою, а також зменшує відставання окремих національних правових систем від сучасних надбань і вимог правового розвитку людської цивілізації [8, с. 400].

Сучасним правовим системам характерне відродження тенденцій різноджерельного права. Не існує такого юридичного устрою, який віддавав би перевагу виключно одному з джерел права і нехтував усіма іншими, але існують системи, де одне з джерел переважає над іншими [9, с. 21].

Як слушно зазначає М.М. Марченко, спільними для усіх правових систем є такі джерела права:

- 1) нормативно-правові акти на чолі із законом;
- 2) звичаї, які формують систему норм звичаєвого права;
- 3) судова практика, судові прецеденти, які є загально визнаними джерелами права;
- 4) міжнародні договори, які за своїм значенням наближаються до конституційних законів;
- 5) загальні принципи права, відповідно до яких повинна будуватися діяльність судових та інших державних органів;
- 6) доктрини, з допомогою яких виробляються основоположні принципи романо-германського права [4, с. 463].

Відповідна ієрархія джерел права юридично та фактично простежується не тільки у правових сім'ях, що охоплюють значну кількість країн, а й у правових системах.

Що стосується науки адміністративного права та адміністративного процесуального права, то вченими досі не вироблено доктрини системи джерел адміністративного права і, відповідно, системи джерел права в адміністративному судочинстві.

Так, В.І. Курило до системи джерел адміністративного права включає такі складові:

- 1) адміністративно-правові концепції та доктрини;
- 2) адміністративно-правові акти;
- 3) акти органів державного управління;
- 4) акти судових органів;
- 5) адміністративні договори та угоди;
- 6) природне право;
- 7) адміністративно-правові звичаї;
- 8) адміністративно-правові прецеденти [11, с. 31].

Цуркаленко Ю.В. вважає, що сучасна система джерел адміністративного права України має бути представлена таким чином:

- нормативно-правові акти державних органів України;
- міжнародні джерела;
- рішення національних судів [12].

Як пише О.Б. Черномаз, в Україні реалізується система джерел адміністративного права, яка містить у собі такі види джерел: нормативно-правовий акт, нормативний договір, правовий прецедент, правовий звичай і доктрина [13].

Аналіз вищенаведеного дозволяє зробити деякі узагальнення.

Незважаючи на домінування в юридичній науці підходів, що джерелами права можуть виступати виключно нормативно-правові акти, слід зазначити, що інтеграція до світової правової дійсності поставила питання про нове розуміння системи джерел права, у тому числі це твердження також стосується джерел права в адміністративному судочинстві. Базування концепції, що джерелами права в адміністративному судочинстві є нормативно-правовий

акт, міститься на нормах ст. 5 КАСУ, в якій вказано, що адміністративне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Наслідком таких підходів є те, що фахівці асоціюють систему джерел права в адміністративному судочинстві з системою адміністративного процесуального законодавства.

Така інтерпретація пов'язана з тим, що деякі правники до системи джерел включають: (а) тільки закони й підзаконні акти; (б) первинні і вторинні (формальноюридичні) джерела; (в) сукупність усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) в сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складники національної або регіональної (наднаціональної) правової системи чи міжнародного правопорядку [14, с.192].

Безперечно, основним елементом джерел права в адміністративному судочинстві є система адміністративного процесуального законодавства.

Становить інтерес рішення Конституційного Суду України (справа про тлумачення терміна «законодавство»), відповідно до якого визначено, що в контексті положень КЗпП України терміном «законодавство» охоплюються не лише закони України, декрети Кабінету Міністрів України (яким на підставі попередньої Конституції УРСР було надано силу законів у рамках тимчасово делегованих йому законодавчих повноважень) і ратифіковані Україною міжнародні договори, а й постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України (прийняті в межах повноважень цих органів). Що ж до президентських указів та урядових постанов, то Конституційний Суд України, тлумачачи ці акти як «складову частину законодавства України», в основу обґрунтування своєї позиції поклав тези, відповідно до яких такі акти «встановлюють загальнообов'язкові правила» й «мають універсальний характер» [15]. Систему законодавства, на нашу думку, варто розглядати в широкому й у вузькому смислі. Широке розуміння законодавства об'єднує в єдине ціле усі закони й підзаконні акти, що приймаються в державі; вузько розглядається законодавство як упорядкована сукупність законів. У будь-якому разі термін «законодавство» навіть при найширшому його трактуванні ототожнювати з поняттям «джерело права» неприпустимо, тому що законодавство, і варто підтримати С.В. Васильєва, це лише частина системи джерел права в адміністративному судочинстві [14, с. 192].

Таким чином, адміністративно-процесуальне законодавство, як вже зазначалося вище, із джерелами права співвідноситься як часткове та загальне, адже система джерел адміністративного процесуального законодавства входить до системи джерел права в адміністративному судочинстві, які законодавством не обмежуються. Тому можна зазначити, що система нормативно-правових актів, що становить собою адміністративно-процесуальне законодавство, є не єдиним, а одним із джерел права в адміністративному судочин-

стві. У зв'язку з цим можна навести такі аргументи.

По-перше, основною складовою джерел права в адміністративному судочинстві є адміністративно-процесуальне законодавство, що складається з системи нормативно-правових актів.

Нормативно-правовий акт – це акт правотворчої діяльності компетентних державних органів, що встановлює, змінює або скасовує правові норми. Нормативний акт приймається компетентним органом у певному процедурному порядку. Це офіційний документ, що містить правові норми, тобто носій інформації про правові норми, юридичне джерело права. Нормативно-правові акти мають різні назви, вони відрізняються один від одного за юридичною силою, за суб'єктами видання тощо [16, с. 21].

Визначаючи основним джерелом права в адміністративному судочинстві нормативно-правові акти, слід вказати на те, що адміністративно-процесуальні відносини можуть регулюватися й іншими правовими приписами, які встановлені відповідними компетентними органами. Так, згідно з ч. 4 ст. 9 КАСУ, у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу.

Крім того, у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права) (ч. 7 ст. 9 КАСУ).

Також слід звернути увагу й на таку властивість нормативно-правових актів, як джерел права в адміністративному судочинстві, а саме на можливість їх незастосування у разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України (ч. 5 ст. 9 КАСУ). У такому випадку суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта.

По-друге, сьогодні є дискусійним у теоретичному плані низка проблем, пов'язаних з визнанням судової практики самостійним видом джерел права в адміністративному судочинстві, віднесенням судових рішень до джерел права в адміністративному судочинстві. Невирішеність цих питань, по-перше, впливає на формулювання змісту поняття «джерела права в адміністративному судочинстві» та на їх систему; по-друге, ускладнює правозастосовну діяльність. Адже така невизначеність не дозволяє відповісти на запитання, які саме акти і в яких межах може застосовувати адміністративний суд при вирішенні публічно-правового спору; по-третє, як правильно зазначає О.В. Гетманцева, залишає невирішеною проблему співвідношення правотворчості, правозастосування і правотлумачення в судовій діяльності.

За ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., суди при розгляді справ застосовують Конвенцію і практику Євросуду як джерело права.

Так, згідно з ч. 6 ст. 9 КАСУ, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

З урахуванням вищенаведеного ми можемо зробити певні **висновки**.

1. Систему джерел права в адміністративному судочинстві утворюють тільки офіційно визнані види джерел, які становлять створену або санкціоновану державою певну типову правову форму.

2. Поділяючи джерела права в адміністративному судочинстві на традиційні (формальні) та нетрадиційні, до першої групи джерел ми відносимо нормативно-правові акти, які включають в себе Конституцію України, закони, підзаконні правові акти та міжнародні договори. Нетрадиційні джерела права в адміністративному судочинстві становлять : судовий прецедент, принципи права, правовий звичай, правові позиції.

3. З урахуванням вищевикладеного та предмета нашого дослідження джерела права в адміністративному судочинстві можна класифікувати за такими критеріями:

1) за ієрархією – закони й підзаконні акти;

2) за суб'єктами видання – джерела права, що приймаються Верховною Радою України та іншими суб'єктами правотворчості (Президент України, Конституційний Суд України тощо);

3) за предметом регулювання – джерела загального характеру (Конституція України, Закон України «Про судовий збір») й ті, що належать до окремих інститутів (Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»);

4) за юридичною силою – джерела права, що діють на території України, та ті, які є загальнодержавними або діють у межах й інших держав (міжнародні договори, Конвенція про захист прав і основоположних свобод тощо);

5) за дією й колом осіб – загальні, що поширюються на усіх осіб, і спеціальні – для окремих категорій осіб;

6) за формою – нормативно-правові акти, міжнародні договори й судова практика;

7) за змістом – галузеві й комплексні. До перших належать ті, що регулюють суспільні відносини виключно у сфері адміністративного судочинства; у других містяться норми, що належать до кількох галузей права (наприклад, норми Податкового кодексу України);

8) за часом дії – постійні й тимчасові.

Бібліографічні посилання

1. Пархоменко Н. М. Джерела права : теоретико-методологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень / Н. М. Пархоменко. – К., 2009. – 32 с.

2. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень / Р. Б. Тополевський. – Х., 2004. – 18 с.

3. Гураленко Н. А. Система джерел права : аналіз структурних елементів / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 538: Правознавство. – С. 11–16.
4. Марченко М.Н. Источники права / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2008. – 760 с.
5. Вісьтак М.Я. Міжнародно-правові акти в системі джерел трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. / Вісьтак Марія Ярославівна. – Львів, 2012. – С.175.
6. Карамішева Н. В. Логіка : підручник / Н. В. Карамішева. – Львів : Стрім, 1997. – 245 с.
7. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою) / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2013. – 412 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. : Т. 1 (А–К) / уклад В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008. – 768 с.
9. Луць Л. А. Проблеми взаємодії національних та міждержавних правових систем // Правова держава. – 2002. – Вип. 13.
10. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Хомюк Наталія Сергіївна. – Львів, 2015. – С. 215.
11. Курило В.І. Про систему джерел адміністративного права / В.І. Курило // Юридичний вісник. – № 2(11). – 2009. – С. 30–33.
12. Цуркаленко Ю.В. Деякі аспекти розуміння сучасної системи джерел адміністративного права України / Ю.В. Цуркаленко // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2015. – № 2(12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15tyvapu.pdf>
13. Черномаз О.Б. Джерела адміністративного права: сучасний стан та перспективи розвитку / О.Б. Черномаз // Науковий вісник Ужгородського нац. університету, Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 30. – Т. 2. – С. 89–91.
14. Васильєв С.В. Поняття та складові системи джерел цивільного процесуального права України / С.В. Васильєв // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1062. Серія «ПРАВО». – Вип. № 14. – С. 192–196.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р. – Справа № 17/81-97; № 1-1/98.
16. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес : підручник / С.В. Васильєв. – К. : Алерта, 2015. – 352 с.

Ilkov V.V. System of sources of law in administrative rule-making. The article deals with pressing issues of sources of law in the administrative rule-making. In the article the author has analysed the scientific going near understanding of sources of right, their system and going near grouping, that was folded in legal science. There are authorial approaches in relation to the division of the system of sources of right in the administrative rule-making.

Keywords: *law, administrative law, sources of law, administrative rule-making, kinds, sources of law in the administrative rule-making.*

Надійшла до редакції 13.02.2017